

² Москалев И. Технологические основы социально-инновационного государственного управления [Электронный ресурс]: Материалы Международного форума «Проекты будущего: междисциплинарный подход» (16–19 октября 2006, г.Звенигород). — Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/Moskalev23.htm>

³ Модернизация в России и конфликт ценностей. — С. 346–347.

⁴ Там само. — С. 346.

⁵ Ерофалов Б.Л. Постсоветский город. — Киев — Тольятти: Издат. Дом А.С.С., НИИТИАГ, 2002. — С. 60.

⁶ Степин В.С. Теоретическое знание. — М.: Прогресс-Традиция, 2003. — 744 с.

⁷ Там само. — С. 36.

⁸ Там само. — С. 37.

⁹ Там само. — С. 33.

¹⁰ Там само. — С. 40.

Микола Карашук

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті розглядаються питання правового забезпечення інформаційної влади в сучасній Україні.

Mykola Karaschuk. The legal ensuring of informational power in modern Ukraine. The article considers the issue of the legal ensuring of informational power in modern Ukraine.

Демократичні перетворення в суспільстві, зокрема роздержавлення та демонополізація у сфері ЗМІ, створюють передумови для того, щоб вони реально відігравали роль інформаційної влади, але вони не реалізуються. Причини такого становища в суперечностях, притаманних і самим ЗМІ, і реальним умовам їх функціонування в суспільстві.

Правове регулювання інформаційної влади не так давно стало предметом дослідження як вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Проблема, якої ми торкаємося в цій статті, тею чи іншою мірою розглядалася такими дослідниками як: О.Бандурка, В.Бибик, В.Горбатенко, О.Гриценко, О.Дубас, О.Зернецька, В.Іванов, А.Москаленко, Г.Почепцов, М.Томенко, М.Требін, В.Шаповал, О.Шевчук та ін., в яких певною мірою висвітлюються окремі

питання, що стосуються інформаційної влади в посткомуністичній Україні, проблеми та здобутки України на шляху до інформаційного суспільства, ЗМІ в Україні, розвиток та правові основи діяльності ЗМІ та інші проблеми. Але на сьогодні відчувається брак ґрунтовних аналітичних і прогностичних досліджень правового аспекту функціонування інформаційної влади. Тому зазначена проблематика є досить актуальною на сьогодні.

Мета цієї роботи — дослідити нормативно-правове регулювання інформаційної сфери в сучасній Україні.

Основні завдання: проаналізувати інформаційне законодавство сучасної України; узагальнити результати уже наявних досліджень щодо правового регулювання інформаційної влади в рамках демократичних перетворень; визначити основні проблеми, завдання та шляхи подальшого вдосконалення нормативно-правової бази функціонування інформаційної влади в сучасній Україні.

Після проголошення незалежності в Україні було взято курс на побудову демократичного суспільства. Враховуючи неможливість вирішення цих завдань без участі засобів масової інформації, правляча політична еліта вже в перші роки незалежності звернула велику увагу на розробку і прийняття відповідного законодавства.

Право на інформацію, право говорити і бути почутим, безперешкодний суспільний обмін інформацією, розмаїття думок — істотні елементи кожної вільної держави, необхідні риси сучасної демократії. Саме таке положення записано і в Конституції України¹.

Найважливіші норми щодо свободи інформаційного обміну закріплені в Україні Законом «Про інформацію»². Економічні взаємини між суб'єктами інформаційних відносин регулюються Законами України «Про власність»³, «Про рекламу»⁴, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»⁵, «Про інформаційні агентства»⁶, «Про телебачення і радіомовлення»⁷, «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»⁸ тощо. Це дає нам право констатувати, що держава сприяє формуванню інформаційного права в Україні як сукупності норм різних галузей права, які регулюють відносини, пов'язані з інформацією, інформаційними технологіями та комунікаціями.

Щодо прав і свободи інформації основоположним є Закон України «Про власність». Розділ VI цього Закону присвячено праву інтелектуальної власності. У ст. 40 йдеться про те, що суб'єктами права інтелектуальної власності визнаються громадяни, юридичні особи та держава. Об'єктами права інтелектуальної власності є тво-

ри науки, літератури та мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, результати науково-дослідних робіт та інші результати інтелектуальної діяльності (ст. 41). У ст. 56 йдеться про те, що жодний державний орган немає права втручатись у здійснення власником правомочностей щодо володіння, користування й розпорядження своїм майном або встановлювати не передбачені законодавчими актами України додаткові обов'язки чи обмеження. Державні органи несуть майнову відповідальність за шкоду, заподіяну їхнім неправомірним втручанням у здійснення власником правомочностей щодо володіння, користування й розпорядження майном⁹.

Закон України «Про інформацію» розкриває суть і основні напрями державної інформаційної політики. Так у ст. 6 дається визначення державної інформаційної політики як сукупності основних напрямів і способів діяльності держави щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації¹⁰. Основними напрямками державної інформаційної політики є: забезпечення доступу громадян до інформації; зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових та наукових основ інформаційної діяльності; забезпечення ефективного використання інформації; сприяння постійному оновленню, збагаченню та збереженню національних інформаційних ресурсів; створення загальної системи охорони інформації; сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації та гарантування інформаційного суверенітету України¹¹.

У статті 4 Закону України «Про інформацію» наголошується, що законодавство України про інформацію становлять Конституція України, цей Закон, законодавчі акти про окремі галузі, види, форми і засоби інформації, міжнародні договори й угоди, ратифіковані Україною, та принципи і норми міжнародного права. Стаття 7 визначає суб'єктів інформаційних відносин, якими є: громадяни України; юридичні особи; держава. Суб'єктами інформаційних відносин відповідно до цього Закону можуть бути також інші держави, їхні громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства¹². У статті 30 йдеться також про інформацію з обмеженим доступом, яка за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну¹³.

Інший Закон України «Про інформаційні агентства» містить важливі демократичні норми, які сприяють поширенню інформації та її свободі. Так, у статті 5 сказано, що діяльність інформаційних агентств — це збирання, обробка, творення, зберігання,

підготовка інформації до поширення, випуск та поширення інформаційної продукції¹⁴. Стаття 2 вказує на заборону цензури інформації, яка поширюється інформаційними агентствами. Основними видами інформаційних агентств згідно зі ст. 8 є державні й недержавні інформаційні агентства України та іноземні інформаційні агентства, які діють в Україні через свої представництва¹⁵.

У Законі «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» закладені правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, а також встановлені державні гарантії їхньої свободи відповідно до Конституції України¹⁶. У цьому ж Законі зазначено, що друковані засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації. Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю. Держава гарантує економічну самостійність та забезпечує економічну підтримку діяльності друкованих засобів масової інформації, запобігає зловживанню монопольним становищем видавців і розповсюджувачів друкованої продукції (стаття 2)¹⁷.

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» вказує, що телерадіоорганізації України у своїй діяльності реалізують принципи об'єктивності, достовірності інформації, компетентності, гарантування права кожного громадянина на доступ до інформації, вільне висловлювання своїх поглядів та думок, забезпечення ідеологічного та політичного плюралізму, дотримання телерадіопрацівниками професійної етики та загальнолюдських норм моралі¹⁸. Поряд з цим базовим законом прийнято цілий ряд нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток суспільного телебачення і радіомовлення. Однак прийняті акти на сьогодні є недостатніми. Зважаючи на визначальний вплив радіо і телебачення на свідомість і поведінку людини, а також попит на ринку товарів і послуг, на Заході ця сфера жорстко контролюється державою. В Україні законодавство постійно не встигає за стихійним розвитком радіо- та телепродукції. Внаслідок цього гіпнотизуючий вплив інформаційних засобів визначально і деструктивно впливає на свободу людини. Недоліки чинної нормативної бази

у такій сфері, як радіомовлення і телебачення, проявляються в технології реалізації основних засадничих положень. Зокрема, значна частина норм не визначають прозорих процедур і механізмів їхнього застосування. Більш чіткого врегулювання потребують: критерії обмеження доступу до окремих видів інформації, розмежування завдань державного та суспільного телерадіомовлення, узгодження споріднених норм різних законів; законодавче забезпечення кабельного телебачення; розвиток цифрового мовлення і багатоканальних систем; ретрансляція інформаційних програм та ін.

Важливе значення має Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». Цей Закон визначає правові, економічні, організаційні засади державної підтримки засобів масової інформації та соціального захисту журналістів¹⁹. У статті 2 Закону йдеться про те, що норми державної підтримки застосовуються до всіх засобів масової інформації, які діють відповідно до Конституції України, незалежно від їхнього ідеологічного і політичного спрямування та від форм власності, крім засобів масової інформації рекламного й еротичного характеру. Норми Закону поширюються також на телерадіоцентри та підприємства поліграфії і зв'язку тією мірою, наскільки вони забезпечують діяльність цих засобів масової інформації²⁰. Державна підтримка засобів масової інформації здійснюється шляхом протекціоністської політики зниження споживчої вартості інформаційної продукції, включаючи податкове, тарифне, митне, валютне та господарське регулювання, відшкодування збитків, надання фінансової допомоги²¹.

В інформаційному законодавстві України порушуються також питання про державну таємницю, можливості доступу до неї та користування нею. Цій проблемі присвячено Закон України «Про державну таємницю», який регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці в інтересах національної безпеки України²². У Законі визначаються здійснення права власності на секретну інформацію та її матеріальні носії, допуск громадян до державної таємниці, обов'язки громадян щодо збереження державної таємниці²³.

Поряд із галузевими законами про інформацію в Україні прийнято законодавчі акти щодо повномасштабного вирішення питань інформатизації українського суспільства, якими стали Закон України «Про Національну програму інформатизації» та «Концепція

національної програми інформатизації». Закон України «Про Національну програму інформатизації» розкриває зміст термінів та понять, пов'язаних із процесом інформатизації суспільства, а саме: база даних; база знань; геоінформаційні системи; засоби інформації; інформатизація; інформаційна послуга; інформаційна технологія; інформаційний продукт; інформаційний ресурс; інформаційний суверенітет держави; локалізація програмних продуктів; нерезиденти; проект інформації; резиденти.

З вищесказаного ми бачимо, що в Україні розробляються державно-правові та програмні документи, спрямовані на розвиток інформаційної влади. Але в той же час, незважаючи на досить велику кількість законів, становище в інформаційній сфері українського суспільства за оцінками різних експертів поки що є незадовільним.

В усьому цивілізованому світі категорія свободи слова виступає невід'ємним природним чинником суспільного буття і одночасно однією з найістотніших демократичних норм Конституції, практикою конституційного ладу. В Україні ж поки що відзначають правову недосконалість, а звідси й проблеми реалізації в реальному житті свободи слова та інформації. Так, під час парламентських слухань у Верховній Раді України 10 квітня 1997 р. «Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи» критично проаналізовано статтю 34 Конституції України про свободу слова²⁴. Було сказано, що ця стаття не краща в Основному Законі, не робить їй честі якщо не суто змістом, то неякісними формулюваннями²⁵.

У Постанові Верховної Ради України «Про підсумки парламентських слухань «Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України», які були проведені 16 січня 2001 р., вказується на серйозну кризу і значні відхилення від демократичного розвитку. Зокрема, поширено практику використання найвпливовіших засобів масової інформації для дезорієнтації населення щодо ситуації в країні, нав'язування політичних оцінок, маніпулювання громадською думкою. Державні засоби масової інформації фактично перетворено на знаряддя політичної боротьби²⁶.

На початку 2001 р. профільний парламентський комітет звернувся до Ради Європи та ОБСЄ з проханням провести відповідні правові експертизи українських законів. За дорученням цих поважних інституцій європейськими фахівцями проведено ґрунтовний аналіз нашого інформаційного законодавства — як щодо відповідності загальнодемократичним принципам, так і по конкретних

положеннях окремих правових актів. Висновки європейських експертів доволі критично оцінили наші законодавчі здобутки та окреслили серйозні недоліки чинної нормативної бази. Вони здебільшого пов'язані з технологією реалізації основних засадничих положень. Зокрема, більшість чинних законів не визначають чітких та прозорих процедур і механізмів їх застосування²⁷.

Аналізуючи Закон «Про інформацію», експерти зосередилися на питаннях правового забезпечення доступу громадян до інформації владних органів. Висновки експертизи вбачаються корисними в практичному плані — передусім через конкретну спрямованість на чітке визначення правових механізмів вільного доступу до інформації. Саме прагматичності, конкретності та відпрацьованості механізмів реалізації часто не вистачає нашим законам. Особливої уваги заслуговують пропозиції:

1. Сформулювати основну норму доступу до інформації державних органів відповідно до рекомендації Ради Європи: кожна особа має право доступу до інформації (документів), якою володіють органи влади України.

2. Запровадити двоетапну процедуру визначення умов обмеження доступу: перший етап — перевірка ймовірності шкідливих наслідків надання інформації; другий — аналіз громадського інтересу до інформації та зіставлення його з можливими негативними наслідками її розкриття.

3. Чітко визначити критерії обмеження доступу до окремих видів інформації: конфіденційної інформації; інформації, визнаної у встановленому порядку державною таємницею; даних, які стосуються правоохоронних структур; інформації, що стосується приватного життя; документів відомчої кореспонденції; інформації, «яка не підлягає розголошенню»; інформації фінансових установ.

4. Удосконалити положення щодо правового визначення форм, механізмів і права доступу до офіційної інформації²⁸.

Негативного експертного висновку дано Закону «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». Сутність їхньої аргументації можна окреслити тезами: 1. У демократичному суспільстві законодавство про ЗМІ має базуватися на презумпції свободи, а не на презумпції контролю; 2. В основу Закону покладено хибну схему — фінансовані державою органи інформації і громадські мовники фактично виступають не «суспільними контролерами» органів державної влади, а засобами їх інформаційної підтримки²⁹.

Особливо «шкідливими» для свободи слова визнано:

1) порядок акредитації журналістів — відсутність єдиної для всіх органів влади акредитації, непрозорість процедури акредитації, невинуваті підстави вилучення акредитації. Експерти звернули увагу, що Закон визначає акредитацію «як привілей». Згідно з європейськими нормами вона має надаватися «як право»;

2) обмеження редакційної незалежності. Законом у багатьох випадках передбачено, що саме і яким чином повинні висвітлювати ЗМІ. Це може трактуватися як пряме втручання у редакторську незалежність. Тобто визначений Законом обсяг права на висвітлення та коментарі діяльності владних інституцій не відповідає критеріям міжнародних положень щодо свободи слова;

3) правові засади утворення та діяльності Національної телерадіокомпанії та Національної радіокомпанії України. Ці телерадіоорганізації мають відігравати роль національного суспільного мовника. На практиці ж вони нічим не відрізняються від державних агентств новин³⁰.

Треба визнати обґрунтованість зазначених зауважень. Закон містить внутрішнє протиріччя: декларуючи широкий доступ до інформації про діяльність органів влади, він водночас жорстко врегульовує форми і порядок її висвітлення. Цей «дуалізм» зумовлений специфікою незжитої тоталітарної психології. Ще з радянських часів у нас укорінено впевненість, що будь-яке поширення «офіційної» інформації має жорстко нормуватися і контролюватися. Європейці виховані на інших принципах і звідси — висновок експертизи: закон рекомендується скасувати в цілому.

Надзвичайно цікавими і практично корисними вбачаються зауваження та пропозиції до законодавства про аудіовізуальні ЗМІ — законів «Про телебачення і радіомовлення», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «По систему Суспільного телебачення і радіомовлення України». Надані аналітичні матеріали можуть і повинні лягти в основу майбутніх нових редакцій цих законів.

Експертні висновки чітко визначають ключові моменти і завдання розвитку законодавчої бази: впровадження дійових механізмів захисту свободи слова і незалежності ЗМІ; незалежність органу, що регулює мовлення, та чіткіше визначення його завдань і функцій; законодавче забезпечення діяльності кабельного телебачення; впровадження публічно-правового мовлення; законодавче забезпечення розвитку цифрового мовлення і багатоканальних систем;

визначення порядку міждержавного, транскордонного мовлення і ретрансляції іноземних програм; імплементація загальноєвропейських принципів і положень регулювання мовлення³¹.

Водночас практика довела низьку ефективність адміністративних методів обмеження зовнішніх інформаційних впливів. Ніякі законодавчі «заборони» не перешкодили російським телерадіовиробникам захопити чималий сегмент українського інформаційного ринку. Глобалізація інформаційного простору вимагає пошуку нових форм міжнародного співробітництва, узгодження «правил гри» на відкритих ринках. І українське суспільство приходить до розуміння об'єктивності та невідворотності цих процесів³².

Намагання держави тримати під контролем ЗМІ, використовувати їх у власних інтересах суперечить демократичним принципам організації суспільного життя. «Уярмлення інформації, — зазначають українські дослідники В. Цветков і В. Горбатенко, — головна гарантія деспотизму. Перші кроки будь-якої диктатури — це підлеглість та підкорення собі засобів масової інформації. Тільки незалежність ЗМІ може запобігти перетворенню демократії на охлократію і диктатуру»³³. У цьому контексті слід також наголосити, що у вимірах «рівня демократичності» суспільства засоби масової інформації є насправді головним показником, критерієм або певним масштабом. Мас-медіа сприймаються як «четверта влада». Володіння інформацією й панування над її поширенням близько стикаються з владним пануванням і силовим формуванням свідомості та життя людей³⁵. «Інформація, — відзначав М. Амосов, — похідна від допитливості та творчості. Еволюція інформації — освіта і НТР. Вибіркове обмеження інформації проповідують тоталітарні ідеології»³⁵. Останнє зауваження М. Амосова є дуже слушним. Воно застерігає проти спроб здійснення вибіркового обмеження інформації, аби уникнути повзучого тоталітаризму чи диктатури.

Демократичне суспільство можливе тільки за умов свободи інформації. Без неї залишаються без слуху і держава, і народ³⁶. Якщо в Україні прийнято стільки законів про інформацію, то чому ж тут виникають проблеми і труднощі зі свободою інформації, зі свободою ЗМІ? Причини цього криються, на думку О. Дубаса, в економічних негараздах суспільства, низькому рівні правосвідомості, політичної культури громадян³⁷. Ці ж причини називають і інші автори. Так, за словами Т. Алексєєва, «свободи не можуть бути гарантовані в умовах репресивного, тоталітарного режиму або якщо економічний розвиток країни перебуває на низькому рівні»³⁸.

Залежність свободи від матеріального забезпечення людей відзначає і білоруський вчений І. Антонович: «Якщо проблеми розвинутої демократії сьогодні — в основному політичні й правові — подальше вдосконалення законодавства для надання гарантій свободи думки меншин, то для країн, які перебувають на шляху до становлення демократичних режимів, матеріальні потреби і турботи більшості стають основною проблемою»³⁹.

Українські дослідники Н. Костенко, О. Кривенко, І. Слісаренко гарантії свободи слова пов'язують з пануванням у суспільстві сили закону: «Найдемократичніші законодавчі акти про свободу слова так і залишаються суцільно декларативними у разі, якщо в суспільстві не вкоріниться практика неухильного виконання законів, доки кожний член суспільства не буде сприймати порушення законів як замах на власні права і свободи»⁴⁰.

У зв'язку з цим важливим напрямом розвитку інформаційної влади в Україні мають стати вдосконалення і демократизація засобів масової інформації. Нині відбувається складний процес їхнього розвитку як незалежних та демократичних. В Україні засоби масової інформації поступово позбуваються провінційності, підвищується їхній професійний рівень, їхня діяльність набуває національно-державного змісту й характеру, водночас вони розвиваються у багатонаціональних формах. Разом з тим можна виділити ряд проблем: 1) спадщину, яка нам дісталася від розпаду СРСР, — обмаль українських ЗМІ, брак національних (свідомих) кадрів; 2) інерцію радянщини, тоталітаризму, яка найповніше проявляється в інформаційній експансії Росії; 3) мізерна присутність українських ЗМІ на світових інформаційних ринках. Через це ЗМІ в Україні не повною мірою відображають позиції й інтереси державної влади, її окремих гілок, окремих регіонів, політичних сил і груп, національних спільностей, релігійних конфесій.

Сучасний етап комунікативного забезпечення суспільства супроводжується становленням автономної системи друкованих мас-медіа України. Суттєвою ознакою змін у сучасних українських друкованих мас-медіа стало руйнування так званої піраміди у структурній організації друкованих медіа потоків, їй на зміну прийшла організація структурна, суть якої полягає в тому, що майже за кожним друкованим медіа-представником стоїть певна структура або ціла низка організацій — політичних, фінансових, господарських тощо. Це якраз і є тією причиною, на думку О. Дубаса, неоднозначного, суперечливого відображення усіх перипетій

процесу національного відродження України, державотворення, формування демократичного, громадянського суспільства, становлення ринкових відносин, нових форм власності, політичного, економічного, соціального і духовно-культурного розвитку⁴¹.

На сьогодні в Україні діють різноманітні засоби масової інформації: це і преса, і радіо, і телебачення, різні інформаційні агентства, а також Інтернет. Основним каналом отримання інформації для жителів України є телебачення. Ще одним вагомим каналом отримання інформації населенням України є проводові мовлення. Незважаючи на деяке скорочення мережі проводового мовлення, спричинене фінансовими труднощами в Україні, за станом на 2002 рік працювало близько 10 млн радіоточок⁴². Для малозабезпечених літніх людей проводове радіо є головним джерелом одержання масової інформації.

Функціонування засобів масової інформації в Україні пов'язане й з низкою інших проблем. Одна з них у тому, що існуюча структура національного телерадіомовлення характеризується відсутністю громадського телебачення у тому вигляді, як це має місце в країнах Заходу. Значення ж громадських ЗМІ дуже велике. Демократія та громадські ЗМІ є рефлексивним засобом контролю і здійснення влади, дуже ефективними у боротьбі із самовпевненістю та глухотою тих, хто стоїть при владі. Демократія та громадські ЗМІ — найліпші засоби «раннього оповіщення». Вони допомагають помітити та зробити широкознаними ризики, які суспільству не слід брати на себе. Вони оберігають нас від того, щоб міняти знайоме «хороше» на незнайоме «краще»⁴³.

Принципова необхідність громадського мовлення не ставиться під сумнів жодним з основних політичних суб'єктів. Головна проблема — у пошуку узгоджених компромісних механізмів його створення та діяльності. При цьому надзвичайно важливо не схибити у застосуванні основних принципів — незалежності та публічності. Досвід створення Громадського Російського телебачення (ГРТ), на думку В.Ф. Іванова, красномовно свідчить про складність цих процесів, адже після семи років існування, за європейськими мірками, ГРТ навіть з натяжкою не може бути визнане організацією громадського мовлення⁴⁴.

Будучи головним носієм інформаційної влади, ЗМІ здатні створювати або скидати з п'єдесталів кумирів, трактувати події у вигідному для певних сил світлі, впливати на психологію мас і окремих людей. Тенденція зростання ролі ЗМІ в політичних процесах

стає дедалі відчутнішою, а доступ до ЗМІ й можливість вільно оприлюднювати власну думку є однією з основних ознак демократичності суспільного устрою. Головне призначення ЗМІ — продукування і трансляція інформації. Але практика свідчить, що ЗМІ широко використовують як для збагачення їх власників, так і для того, щоб «робити владу». Саме власникам ЗМІ часто належить вирішальне слово у визначенні пріоритетів: інформація — гроші — влада. У багатьох ЗМІ набув поширення напрям, що дістав назву «жовта преса». Йому властиві концентрація уваги на плітках, інтимних стосунках, скандалах, цинізм, балансування на межі порнографії. Приватизація ЗМІ обернулася повним контролем власників над ними, а також тенденцією до монополізації.

Конкуренція в світі інформації, як і в будь-якій іншій сфері діяльності, породжує тенденцію до поглинання одних іншими. Неминуча за таких умов монополізація у сфері ЗМІ загрожує обмеженням свободи їх діяльності, посиленням залежності від політичного курсу правлячих кіл, пануючих ідеологічних доктрин, співвідношення сил провідних економічних угруповань тощо.

На часі назріла необхідність переходу від декларування певних принципів до прагматичного відпрацювання реальних механізмів функціонування інформаційного ринку України. Можна визначити основні напрями подальшого розвитку інформаційної сфери України: удосконалення правових засад діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; упровадження суспільного мовлення; збільшення інвестиційної привабливості українського медіаринку, забезпечення розширеного виробництва національного інформаційного продукту; реформування системи регулятивних механізмів для забезпечення якісного зростання економічної, технологічної та змістовної складових національного медіаринку; законодавча реалізація принципу «незалежності» ЗМІ, розробка правових механізмів мінімізації можливостей впливу на інформаційну діяльність ЗМІ; реформування національного інформаційного законодавства відповідно до європейських та світових стандартів.

---

¹ Конституція України. — К.: Феміна, 1996. — 64 с.

² Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.97 № 540 / 97 — ВР (зі змінами) / Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавни-

чої та бібліотечної справи: Тематична добірка: Книжкова палата України. — К., 2002. — Ч. 2 — С. 36–43.

³ Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.02.95 №74 / 95-ВР / Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи: Тематична добірка: Книжкова палата України. — К., 2002. — Ч. 1. — С. 23–28.

⁴ Закон України «Про рекламу» / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2000. — 20 с.

⁵ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» / Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи: Тематична добірка: Книжкова палата України. — К., 2002. — Ч. 2 — С. 3–11.

⁶ Закон України «Про інформацію» / Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи: Тематична добірка: Книжкова палата України. — К., 2002. — Ч. 1. — С. 5–14.

⁷ Закон України «Про телебачення та радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. № 3759–ХІІ (зі змінами, внесеними Законами України від 28 лютого 1995 р. № 75/95) / Закони України. — К., 1996. — Т. 6. — С. 263–284.

⁸ Закон України «Про власність» / Закони України. — К., 1996. — Ч.2. — С. 173–190.

⁹ Закон України «Про інформаційні агентства». — С. 184–188.

¹⁰ Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації...». — С. 5.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само. — С. 9.

¹⁴ Закон України «Про інформацію». — С. 23.

¹⁵ Там само. — С. 24.

¹⁷ Закон України «Про друковані засоби масової інформації...». — С. 3.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Закон України «Про власність...». — С. 36.

²⁰ Там само.

²¹ Там само. — С. 37.

²² Закон України «Про державну таємницю» від 21.09.99 № 1079. XIV / Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи: Тематична добірка: Книжкова палата України. — К., 2002. — Ч. 2 — С. 12–26.

²³ Там само. — С. 12.

²⁴ Конституція України.

²⁵ Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи. — К.: Парламентське видавництво, 1997. — С. 15–16.

²⁶ Про підсумки парламентських слухань «Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності, та стану інформаційної безпеки України» від 07.06.2001 № 2498 — III / Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи: Тематична підбірка: Книжкова палата України. — К., 2002. — Ч. 1. — С. 122.

²⁷ *Кобзар Ю.М.* Електронні ЗМІ: криза якісного зростання. Тенденції розвитку українського медіаринку та проблеми вдосконалення правової бази // Віче. — 2002. — №8. — С. 51.

²⁸ Там само. — С. 52.

²⁹ Там само. — С. 12.

³⁰ Там само. — С. 52–53.

³¹ Там само. — С. 53.

²² Там само. — С. 53–54.

³³ *Цвєтков В.В., Горбатенко В.П.* Демократія — Управління — Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства. — К., 2001. — 248 с.

³⁴ Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / Кер. авт. кол. В.Полохало. — К.: Політична думка, 1995. — С. 79–80.

³⁵ Новітня Україна 1991–2001: (роздуми видатних сучасників): (Кол. моногр.) / М.М.Амосов, Володимир (В.М.Сабодан), Л.І.Грач та ін. / За заг. ред. М.Ф.Головатого, Г.В.Щокіна. — К.: МАУП, 2001. — С. 9.

³⁶ *Филлипов С.* СМИ как механизм формирования гражданского общества в переходных системах // Власть. — 2002. — № 8. — С. 9.

³⁷ *Дубас О.П.* Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті: Монографія. — К.: Генеза, 2004. — С. 79.

³⁸ *Алексеева Т.А.* Современные политические теории. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН). — 2000. — с. 158.

³⁹ *Антонович И.И.* После современности: Очерк цивилизации модернизма и постмодернизма. — Мн.: Беларуская навука, 1997. — С. 378–379.

⁴⁰ Украинские масс-медиа и свобода информации / Костенко Н., Кривенко А., Слисаренко И. и др. // Политическая мысль. — 1994. — №4. — С. 51.

⁴¹ *Дубас О.П.* Інформаційний розвиток сучасної України... — С. 80–81.

⁴² Свобода слова в Україні... — С. 93.

⁴³ *Кін Дж.* Мас-медіа і демократія. — К.: Інформація, Сервіс, 1999. — С. 122–123.

⁴⁴ *Гванов В.Ф.* Медіа та політреклама у дзеркалі закону. — К.: Центр вільної преси, 2001. — С. 234.